

Tijdens het Onze-Taalcongres in oktober zal Marten Toonder het erelidmaatschap van het genootschap in ontvangst nemen voor zijn creatieve gebruik van het Nederlands. Vooruitlopend op die feestelijke gebeurtenis publiceert Onze Taal drie artikelen over Toonders taalgebruik.

Deze tweede bijdrage gaat over de vertaling van het Rommeldamse idioom in andere talen. Werk van Toonder werd in diverse talen vertaald, zelfs in het Maleis en in het Tsjechisch. Soms blijken er gewoon geen equivalenten te bestaan voor de gevoelstaal, de namen van de personages of voor de gevleugelde woorden in de Bommelverhalen. Maar vaak slagen vertalers erin de hindernissen met verve te overwinnen, zo laat Annemarie Korevaar zien. Zij put daarbij onder meer uit de resultaten van een vertaalproject van Story International (in 1993).

'If you gather my meaning'

Toonderiaans in vertaling

Drs. Annemarie Korevaar - freelance redacteur
(voor o.a. Panorama, Libelle), Amsterdam

Wie het werk van Toonder wil vertalen, moet beschikken over een heel groot denkraam. Want wat moet je als vertaler met verhalen waarin woorden voorkomen die volgens de woordenboeken niet bestaan, en waarin de personages namen dragen die veel meer betekenissen hebben dan je op het eerste gezicht zou zeggen? Verhalen die bovendien geschreven zijn in een taal die – voor ons Nederlanders – gevleugelde woorden heeft voortgebracht, een taal die door iedere bewoner van Rommeldam ook nog eens verschillend wordt gebruikt. Een Toondervertaler moet een heel groot denkraam hebben, want met een denkerwt – om met Bul Super te spreken – komt hij er niet.

● GETRULDE MANNEN

Gelukkig bestaan ze: vertalers die het Rommeldams voldoende beheersen om de haast onneembare barrières die Marten Toonder heeft opgeworpen, uit de weg te ruimen. Daarvan getuigen de vertalingen in onder meer het Deens, Zweeds, Noors, Fins, Duits, Frans, Engels, Fries, Spaans, Russisch en Papiamentó.

Het grootste obstakel bij het vertalen van het Rommeldams zijn de woorden die door Marten Toonder zelf geïntroduceerd zijn. Het is 'gevoelstaal'; ook al ken je als lezer niet

de precieze betekenis, je weet door de context toch wat er bedoeld wordt met woorden als *denkraam*, *trullenhoedster*, *Prolzwammen*, *bovenbazen*, *kukel*, *Om-slee*, *noppig* en *ipsen*. Soms kunnen we de betekenis afleiden uit bestaande woorden waaruit ze samengesteld zijn. Ook de tekeningen helpen de lezer op weg.

Vertalers staan voor het probleem een equivalent te vinden dat niet alleen de juiste betekenis heeft, maar dat ook het poëtische en ritmische van het Rommeldams in zich draagt.

betoverende blik onder haar invloed brengt, zodat ze in trullen veranderen. En trullen, dat weten Bommellezers, zijn het voedsel dat de bejaarde magiër Hocus P. Pas – in wiens opdracht Ivy werkt – zijn krachten moet teruggeven.

Wie de tekeningen bekijkt, ziet diertjes die een kruising lijken van honden en varkentjes. Van Dale kent het werkwoord *trullen* 'foppen, ertussen nemen'. Dat gaat inderdaad op voor de beklagenswaardige trullen, met wie het treurig zou zijn afgelopen als Tom Poes er niet geweest was.

•
Trullenhoedster werd

in het Slowaaks

dáma s trulkom, in het

Sranang *Trula kwekuma*

en in het Duits

die Trüllenhüterin.

•
Neem de *trullenhoedster* uit het gelijknamige verhaal, waarin de charmanthe heks Ivy, die huist achter een poort op de heide, de mannelijke inwoners van Rommeldam met haar

● WABAHLELEKILEYO

Tijdens het vertaalproject van Story International 1993 – een gelegenheid waarbij Toonder de Tollens-verhaalprijs kreeg toegekend – bogen negentien vertalers uit zestien verschillende landen zich over Ivy en haar kudde. Er waren vertalers bij die het meeste belang hechtten aan de klank van het woord *trullenhoedster*. Zo werd zij in het Slowaaks de *dáma s trulkom*, in het Sranang de *Trula kwekuma* en in het Duits *die Trüllenhüterin*. In de vertaling in het Xhosa, de beroemde 'klik'-taal uit Afrika, zien we geen enkele afgeleide vorm van *trul* meer terug. Daar heet de *trullenhoedster* *Wabahlelelekileyo*. Wat de precieze betekenis is, zou ik niet kunnen zeggen, maar ik heb het horen uitspreken en geloof me: het heeft

net zo'n ritmische klank als het Nederlandse origineel. Maar er waren ook vertalers die hun prioriteit bij de diepere betekenis legden. Zo kwam de Turkse vertaalster met *Osmageçidi bekçisi*. *Osma* is een niet-bestaand Turks woord, dat heel veel lijkt op *yosma* – een vrouw die mannen kan verleiden. *Geçidi* betekent 'poort', en *bekçi* 'wachteres'. De trullenhoedster is hier dus de poortwachteres van Osma geworden, een vertaling die de lading uitstekend dekt.

Helaas ontbreekt hier de ruimte om alle Toonderwoorden die ik eerder heb genoemd, uitgebreid te behandelen, maar ik wil u toch enkele vertalingen niet onthouden:

<i>denkraam</i>	<i>Denkrahmen</i> (Duits); <i>thinkspace</i> (Engels)
<i>Prolzwammen</i>	<i>Prolean fungi</i> (Engels)
<i>bovenbazen</i>	<i>boppebazen</i> (Fries)
<i>kukel</i>	<i>kookele</i> (Engels)
<i>Om-slee</i>	<i>Dé-luge</i> (Frans)
<i>noppig</i>	<i>hopsig</i> (Duits)

☛ **GEZOCHT: PERSONAGES**

Naast de typische Toondertaal kunnen ook de namen van de personages de vertalers voor problemen stellen. En die namen zijn belangrijk bij Toonder: in veel gevallen typeren ze de personages. Zo heeft de 'Zwarte Zwadderneel' niet veel goeds in zijn mars, en is 'Wammes Waggel' bepaald geen snelle zakenman.

Daarnaast spelen bij de namen in Rommeldam ook alliteratie en binnenrijm een grote rol. Een mooi voorbeeld van een bijna onvertaalbare naam is 'Pee Pastinakel'. Dit aardmannetje wordt door Toonder ook wel de 'Tuinman van het bos' genoemd. Als we zijn naam gaan ontle-

den, om dat zo is. Pee Pastinakel ontleent zijn voornaam naar alle waarschijnlijkheid aan twee van de vier betekenissen die Van Dale ons voor het woord *pee* geeft. Deze betekenissen zijn: 1) benaming voor verschillende soorten van wortelen en 2) volksnaam voor de kweek. Zijn achternaam ontleent hij aan de aromatische plant *Pastinaca Sativa*. Van Dale geeft: *pastina(a)k*: schermbloemige plant (*Pastinaca Sativa*) met gele bloemen en een vlezige wortel.

Als we de Latijnse benaming *Pastinaca Sativa* nader bekijken, komen we tot een verrassende ontdekking. *Pastinaca* komt van *pastinare*, dat 'een (wijn)gaard aanleggen' betekent; *Sativa* is te herleiden tot *serere*, dat 'zaaien, planten' betekent. Pee Pastinakel is, zo blijkt ook uit zijn naam, de Tuinman van het bos. Hij is geworteld in de natuur, een opvatting die versterkt, nee, bevestigd wordt door zijn naam.

In 'The Flatteners', de Engelse vertaling van 'Het Platmaken', heet Pee Pastinakel *Wee Winnacle*. Een prachtige alliteratie, net als Pee Pastinakel, maar plantkundige associaties blijven uit. Wel mooi gevonden is 'Wee'. 'The wee folk' zijn namelijk de

elfen, feeën en aardmannetjes. 'Winnacle' is terug te voeren op *to winkle* 'twinkelen'.

De Engelse vertaler heeft ook een aantal andere namen uiterst adequaat weten te vertalen. Zo werd burgemeester Dickerdack bij hem Mayor Dingle J. Dickerdack, een naam die door die tweede J. nog meer gewicht krijgt. Commissaris Bulle Bas wordt Burly Bull – en geen Engelsman die het in zijn hoofd zal halen om met hem te spotten! Ambtenaar Dorknoper wordt Drylick, een naam die net zo droog en saai klinkt als het origineel.

En hoe heet heer Bommel eigenlijk zelf in het buitenland? Een kleine greep:

<i>Arabisch</i>	[Razeen] (fonetisch)
<i>Duits</i>	<i>Herr Bommel</i>
<i>Engels</i>	<i>Mr. Bumble;</i> <i>Mr. Bommel</i>
<i>Frans</i>	<i>Monsieur Bommel</i>
<i>Hongaars</i>	<i>Bumbuli</i>
<i>Italiaans</i>	<i>Signor Bomboli</i>
<i>Roemeens</i>	<i>Domnul Mormaila</i>
<i>Slowaaks</i>	<i>Pán Bommel</i>
<i>Sranang</i>	<i>Masra Bommel</i>
<i>Turks</i>	<i>Bay Bolluk</i>

>

(1) Arabische proefvertaling van een passage van een Bommelverhaal, met in omgekeerde volgorde afgedrukte, gespiegelde tekeningen. Vergelijk de originele volgorde (2).

مودعا، ثم واصل سيره عاقدا العزم على شيء ما .
 قال القبط «بس»: [عظيم! بولية على الأرض للبور، ولقناة! -
 يعني... أنا...]. لكن الأنسة «كوكا» قاطعته: [ليس هناك
 «بوسى». هذا ليس شأن «لعم»! أريد معرفة ماذا يجري هناك
 لصالحه، فهو لم يدرك بعد فنر الخطورة في هذه الدنيا. ليست
 مرتاحة لتلك القصة، فإيق بعيدا عنها! مازلت صغيرا على مثل
 هذه الامور!]. وأنهت قولها، ثم عقلت شرائط قبحتها بإحكام .

[أمر غريب!]. قلها السيد «لعم»، ثم أكمل: [أمر تلك الفتاة
 ذات القوام والشعر الجميل، التي عبرت قنطرة كغزال، ثم لفتت
 فهاة بولم يكن في الأمر خدعة. ثم تلك البولية في الأرض للبور...
 أود أن أعيان ذلك بنفسى. أفسد: أن قيام مبنى مثل هذا في المرج
 شيء يستحق الاهتمام. وبصفتي من الأعيان، على أن أعرف من
 يسكن هناك، ألا ترون ذلك؟ فتأله الجمال ووحيدة إلى هذا
 الحد!... لعل بوسعى أن أقدم بعض خدماتي... يجب أن ألقى
 نظرة على تلك البولية. هل تفهمون ما أعنيه؟]. ولوح لهم

• **GEVLEUGELDE WOORDEN**

Ook niet bepaald makkelijk voor vertalers zijn de uitdrukkingen die zich vanuit het Rommeldams in het Nederlands hebben genesteld. 'Zoals mijn goede vader zei', 'Als u begrijpt wat ik bedoel', 'Een eenvoudige doch voedzame maaltijd', 'Met uw welnemen', enz. Wij kennen en herkennen ze, maar in het buitenland zijn het 'gewone' zinnen, die hooguit opvallen door hun ietwat archaisch aandoende woordkeuze. Hoe maak je als vertaler duidelijk dat deze uitdrukkingen een essentieel onderdeel van de Toondertaal vormen? James Brockway, die 'Het Platmaken' in het Engels vertaalde, bereidde zijn lezers erop voor door op de achterflap de volgende tekst te laten afdrucken: "Everyone (in Holland) knows and loves Sir Ollie and Tom Puss and many seem unable to resist the urge to quote one or other of Sir Ollie's famous turns of phrase - 'If you gather my meaning' or 'A gentleman of my standing'." Andere vertalers zoeken de oplossing in verse clichés uit hun eigen taal of kiezen voor een letterlijk-

ke vertaling. Omdat hierin typische Toonderwoorden maar zelden voorkomen, kan een vertaler die zijn denkraam slim gebruikt, hier wel uit komen.

• **CULTUURVERSCHILLEN**

Naast uniek taalgebruik, betekenisdragende namen en gevleugelde woorden zijn er nog meer knelpunten voor vertalers. Zo zijn veel van de thema's die Toonder gebruikt arche-typisch, maar er zijn ook verhalen die overduidelijk gebaseerd zijn op Nederland. In dat geval moet de vertaler behalve een linguïstische hobbel óók een culturele hobbel nemen.

• **Hoe zorgt een Franse vertaler ervoor dat de markies de Cantecler van hoge afkomst blijft?**

Wat moet een Duitse vertaler met het half-Duits/half-Nederlands dat Professor Prlwytkofski gebruikt, en hoe zorgt een Franse vertaler ervoor dat de markies de Cantecler van hoge afkomst blijft? In het Nederlands is dat gemakkelijk, door het vele chique Frans dat de markies gebruikt, maar in Frankrijk spreekt iederéén Frans...

Ook creatieve technische oplossingen zijn soms nodig. Een Egyptische vertaler ging met 'De Trullenhoedster' aan de slag. Het Arabisch schrift wordt van rechts naar links gelezen - en de strip wordt dus ook van rechts naar links bekeken. De vertaler - tevens striptekenaar - draaide de volgorde van de plaatjes om en spiegelde daarna ook nog eens alle tekeningen, zodat voor het Arabisch oog ook alle acties precies zo verlopen als voor ons.

Dankzij deze en alle andere vertaalfondsten kunnen ook buitenlandse lezers Rommeldam en zijn bewoners leren kennen, waarderen en in hun hart sluiten, net als veel Nederlanders al deden. <